

Dr. sc. Alojz Jembrih

Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata osnovano u Zagrebu (1932.)

(Društvenopolitičke okolnosti, osnutak, ciljevi, djelatnost)

I.

Kada je u pitanju povijest gradišćanskih Hrvata, onda se uvijek ističu burni događaji u prvoj i drugoj polovici 16. stoljeća koji su predhodili iseljavanju iz Hrvatske njihovih predaka.¹ O tim i takvim činjenicama danas ima podosta literature na njemačkome i hrvatskome jeziku.²

Kako je ovdje riječ ipak o novijoj povijesti, iz prve polovice 20. stoljeća, a to proizlazi iz naslova ove tematike, držim da je opravdano zadržati se upravo na toj povijesnoj dionici koja je za gradišćanske Hrvate jednako važna, možda i važnija, u odnosu na 16. stoljeće.

Društvenopolitički, socijalno-ekonomski i kulturni zemljovid Europe nakon Prvoga svjetskog rata (1918.), izgledao posve drukčiji nego prije njega.³ Takav zemljovidni raster pokrio je i mađarsko-austrijsko granično područje na kojemu su od 16. stoljeća boravili (i borave) Hrvati za koje su od posebne sudbonosne važnosti bile godine 1919. - 1921.

Mirko Valentić to opsuje: „Naime, krajem prvog svjetskog rata stanovništvo zapadne Ugarske, s obzirom na nacionalnu strukturu, odlučno je izrazilo svoju želju za priključenje Austriji. Tim zahtjevima energično se suprotstavila Mađarskoj. I jedna i druga strana razvile su veoma živu propagandnu aktivnost. (...) Dapače, dobivao se dojam da su Hrvati zapadne Ugarske postali jezičac na vagi, tj. da će o njihovu držanju ovisiti, u velikoj mjeri, uspjeh jedne ili druge propagande.“⁴ No, činjenica je da su u tome razdoblju Hrvati sačinjavali jednu trećinu stanovništva zapadne Ugarske, pa je posve razumljivo da se je ona protivila spomenutome priključenju.⁵

Pitanje oko priključenja zapadne Ugarske Austriji, bilo je aktualno i akutno od 1919. kada su nastojanja oko priključenja svoju političku realizaciju dobila potpisom međunarodnoga ugovora u Saint-Germain-u [kraj Pariza] (potpisan 10. IX. 1919.).⁶ Svakako, taj Ugovor bio je presudan još i u 1921. kada je dio Hrvata u Ugarskoj odlučio prikloniti se Austriji.⁷ Tako je,

¹ Josef Breu, *Die Kroatensiedlung im Burgenland*, Wien 1970; Josip Adamček, *Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću*, Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata, ur. Ivan Kampuš, Globus, Zagreb 1995., 13-30.

² Bela Schreiner, *Das Schicksal der burgenländischen Kroaten/Sudbina Gradišćanskih Hrvatov kroz 450 ljet*, Hrvatsko kulturno društvo, Željezo 1983.; Stefan Geosits, Hrsg., *Die buregnländischen Kroaten im Wandel der Zeit*, Wien 1986.

³ Vidi: *1918. u hrvatskoj povijesti*, zbornik, ur. Željko Holjevac, MH, Zagreb 2012.

⁴ Mirko Valentić, *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata*, Gradišćanski Hrvati, zbornik, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Zagreb 1973., 19.

⁵ *Isto*, 18.

⁶ Vidi: Gerald Schlag, *Zur Burgenlandfragen von Saint-Germain bis Venedig*, Burgenländische Heimatblätter, Jahrg. 32, Nr. 3, Eisenstadt 1970., 97-125; Franz Joseph Grobauer, *An Kraft und Treue allen gleich Burgenland 1921-1971*, Wien 1971; Otto Guglia, *Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials*. Izd. Burgenländische Forschungen, Heft 44, Eisenstadt 1961.

⁷ Vidi: Hans Steinacher, *Zur Frage der Ödenburger Volksabstimmung (1921)*, Burgenländische Heimatblätter, Jahrg. 23, Nr. 4, Eisenstadt 1961., 195-202. Walter Goldinger, *Die Burgenlandfrage als internationale Problem*, Burgenländische Heimatblätter, 23, Nr. 3, Eisenstadt 1961., 99-107; Walter Dujmovits, *Die Haltung der westungarischen Bevölkerung zur Frage des Anschlusses des Burgenlandes an Österreich*, Burgenländische Heimatblätter, 27, Nr. 1-2, Eisenstadt 1965., 57-69; Theodor Veiter, *Pravni status hrvatske narodne grupe u Austriji - de jure i de facto*, Symposion croaticon - Gradišćanski Hrvati, HAK, ur. Franz Palkovits, Beč-Wien 1974., 91-109. Uz sve spomenute bibliografske jedinice, vidi još: *Glasilno Hrvatskoga kulturnoga društva u*

zapravo, stvorena jedna nova savezna pokrajina Austrije koja je dobila i svoj naziv **Burgenland**, potom ubrzo naziv na hrvatskome **Gradišće**.⁸ „Ako na ovo razgraničenje, između Austrije i Mađarske od 1921. godine, gledamo s aspekta hrvatske manjine, moramo ustanoviti da je ono sudbonosno pogodilo hrvatsku manjinu, jer je razdvojilo Hrvate iz dotadašnje zapadne Ugarske na Gradišćanske Hrvate u Mađarskoj i Austriji. Naime, oko 20 hrvatskih sela ostalo je od tada u Mađarskoj, tj. u onom dijelu zapadne Ugarske koji nije pripao Austriji, dok je oko 80 sela u kojima su živjeli Hrvati pripojeno Austriji. (...) Prema tome, razgraničenjem između Austrije i Mađarske 1921. godine započinje nova etapa u razvoju Grdašćanskih Hrvata, koja traje do danas, ali uz dvije veoma značajne napomene. Naime, složan i zajednički pristup u prezentiranju manjinskih prava službenoj Austriji, od svršetka drugoga svjetskog rata, počinje sve više nestajati. Manjinsko pitanje Gradišćanskih Hrvata postaje zbog toga ovisno o raspoloženju dviju vodećih političkih stranaka Austrije: Narodne i Socijalističke stranke, pa prema tome i njihove izborne kombinatorike. S druge strane službena Austrija, tj. njene najviše zakonodavne i upravne institucije, napuštaju, malo-pomalo, tretiranje manjinskih problema Gradišćanskih Hrvata kao političkoga pitanja Austrije i njenih međunarodnih obveza. U takvoj, gotovo novoj, konstelaciji političkih odnosa pretvaralo se manjinsko pitanje od političkoga u stranačko, što je objektivno utjecalo na znatno slabije, tj. podvajanje i međusobno sukobljavanje vodećih snaga te hrvatske manjine, a rezultat je takvih odnosa čitav niz danas neriješenih pitanja Gradišćanskih Hrvata.“⁹

Vrlo je indikativno kako je spomenuto priključenje zapadne Ugarske Austriji promatrao zaslužni Ignac Horvat (1895. - 1973.), koji, doduše 1946., piše: „Onda, u letu 1921., posle priključenja Gradišća Austriji, izlučeni od Ugarske, morali smo si u svojoj novoj državi stoprv napraviti svoje novo gnjazdo, priviknuti se novom zraku, novim ljudem, novim prilikam i uveriti našu novu okolinu, da smo sada i mi tu. Morali smo si izgaziti put iz naših sel do grada, do Železna, do Beča, kade su krojili našu sudbinu i dilili narodu zakone, ter si osvojati mesto u zemaljskom saboru, u seljačkih i delačkih komorah. Morali smo nastojati, da nam se dadu ona prava, ka su nam bila, kot narodnoj manjini, zasegurana u mirovnom ugovoru od Saint-Germaina, prava na materinski jezik u crikvi, školah i društvih, i uopće

Gradišću; posebni broj, *Željezo* 2011. S kratkim prikazom pripojenja Austriji dijela zapadne Ugarske: **Na križanju povijesnoga puta 90 ljet Gradišće**, str. 1-16.

⁸ Vidi: Valentić, *nav. dj.*, 20.; Fred Sinowatz, *Zur Geschichte des Landesnamens*, Burgenländische Heimatblätter, 23, Nr. 3, Eisenstadt 1962., 123-130.

⁹ *Isto*, 18-19. Zanimljivo je spomenuti da su se o broju gradišćanskih Hrvata donosile različite brojke. tako na primjer Fran Kurelac spominje broj od 12 000 hrvata u zapadnoj Ugarskoj; Martin Meršić st. 1922. navodi 72. 500, od toga 20 000 samo u Beču; službena statistika Austrije za 1923. navodi 42 000, a još 1827. Čaplović spominje broj 55 - 60 000 Hrvata u zapadnoj Ugarskoj. Također ćemo pročitati u jednome članku: „Gradišćanskih Hrvata nije mnogo - ima ih tek 42 000 u 60 sela ili 15% svega pučanstva u Gradišću, a etnografski im se mora pribrojiti još onih 15 000 Hrvata, koji su pripali Mađarskoj,“ Mile Starčević, *Nekoliko redaka o našim sunarodnjacima u Gradišću*, Nastavni vjesnik XL, svez. 5-8, Zagreb 1931., 243; vidi još: Mirko Valentić, „*Statističko nestajanje Gradišćanskih Hrvata prema austrijskim popisima*, Problem manjina u jugoslavesnsko-austrijskim odnosima, zbornik članaka i dokumenata, Beograd 1977., 123-134. Što se brojki u Valentića tiče, njih bi trebalo ipak istražiti. Možda će to učiniti netko od gradišćanskih Hrvata.? Neki pak autori u svojim radovima navode i ovako: „Računa se da su Hrvati u Austriji i Ugarskoj naselili oko 200 sela od kojih se 180 nalazilo u sombatheljskoj i đurskoj biskupiji (i 54 u Vaškoj ili Željeznoj, 51 u Šopronskeoj, 4 sela u Mošonjskoj, 2 sela u Zaladskoj, 1 selo u Đurskoj županiji i 54 sela u Donjoj Austriji) i još izvan spomenutih biskupija u 20 sela. Po istom se računu u navedene krajeve iselilo ukupno oko 100.000 Hrvata.“ Božidar Finaka, *O čakavskom dijalektu gradišćanskih Hrvata*, Čakavska rič, br. 2, Split, 1976., 66. Vrlo je indikativno razmišljanje jednoga austrijskoga povjesničara koji sumnja u Valentićeve brojeve koji se odnose na doseljene Hrvate u zapadnu Ugarsku u 16. stoljeću. „Eine relativ zuverlässige Schätzungsmöglichkeit der Bevölkerung bieten jedoch die Angaben der Urbare: Wenn man die Häuserzahl mit fünf multipliziert, erhält man annähernd die Zahl der Bevölkerung. Diese in der demographischen Wissenschaft für das 16. Jh. allgemein anerkannte Methode ergibt, daß in das eigentliche burgenländische Gebiet wahrscheinlich nicht mehr als 30.000 Menschen aus Kroatien eingewandert sind, eher sogar weniger.“ Harald Prickler, *Das Buregnland während der Periode der Türkenkriege*, Buregneländische Heimatblätter, 48, Nr. 1, Eisenstadt 1986., 20.

pravo na slobodan prosvetni razvitak.¹⁰ Horvat će opisati kakva je situacija nastala u novim okolnostima na austrijskom prostoru u kojemu su si Hrvati trebali tek napraviti svoje „novo gnjazdo“. On će to iz svoga gledišta ovako opisati: „Onda smo, 1921., iskorenjeni iz dotadanjega mađjarskoga kulturnoga okruga, ležali nemoćno usred polja, i grozila nam se pogibel, da će naše žilje osahnut još prije nego li najdemo za sebe novo tlo, nov grunat. Tada nam je došlo kot neko očitovanje: A nismo li mi Hrvati? Ne pripadamo li u raj-vrt, koga je Bog za Hrvate stvoril? Da i da! tako smo se presadili na humus-zemlju hrvatske kulture. I to je bil znamda najrevolucionarniji i najdalekosežniji duhovni preokret u našoj povesti posle 400 let, ča živimo ovde u diaspori-raštrkanosti, odlučeni od svoje braće na jugu. Svisni svoga vlašćega uboštva i ograničeni tesnim obzorjem svoga domaćega prosvetnoga neba, počeli smo širiti naša krila i pružiti ruke doli na jug.“¹¹

Budući da se ove 2012. navršava 80 godina od osnutka **Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu**, a njegov je osnutak usko vezan uz postojanje **Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću (HKD)**, najprije ću se, ukratko, osvrnuti na to *Društvo (HKD)*.

Opis osnutka i djelovanja toga *Društva*, dosad je pouzdano i iscrpno dao Martin Meršić, ml. u *spomen-knjizi: 40 let HKD - 40 ljet djelo za narod.* (1969.). Iako je, možda, nekima od Vas ovdje prisutnih, taj opis poznat, a držim da većini ipak nije, bit ću slobodan koristiti dijelove Meršićeva teksta, da si danas približimo sliku o tome *Društvu*, da bismo bolje shvatili intenciju osnutka zagrebačkoga *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata*.

Na pitanje: *Kako se je narodilo Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću?* Meršić zapisuje:

„Zapravo se je naše Hrvatsko kulturno društvo (HKD) dvakrat narodilo: prvi put 1921. ljeta, kada smo još slišili pod Mađjarsku, a drugi put 1929. ljeta, kad smo se po priključenju Gradišća k Austriji u našoj novoj domovini već bili prilagodili novim prilikam. U Mađjarskoj je HKD po narodjenju odmah i preminulo, ar zbog ondašnjih velikih preminjenj u toj državi već nij bilo za nje žitka.

Na pitanje, **kako je došlo do prvoga utemeljenja HKD?**, Meršić također odgovara: „Bilo je to ljeta 1919. na Lovrenču u Filežu. Par dan po padu komunističke diktature u Mađjarskoj sidili smo neki duhovniki po podnevu na farofu kod administratora Ignaca Groznera, a bio je med nami i mjenovski školnik Ivan Dobrović. On je u razgovoru spomenuo, da bi bilo dobro za nas Hrvate, ako bi i mi imali takovo narodno kulturno društvo, kakova imadu Nimci i Mađjari, ki živu izvan svoje domovine u drugi država. Nato krikne spontano M. Meršić (st.): 'Da, da, takovo društvo si moramo i mi postaviti.' Zatim si je odmah nabavio pravila od Transdunabijskoga Nimškoga kulturnoga Društva i od Južnomadžarskoga Nimškoga kulturnoga Društva. (...) Na 20. septembra 1920. pozvao je Meršić, st. hrvatsku inteligenciju iz svih krajev Gradišća u Šopron na spravišće, kade su svi s veseljem pozdravili tu misao, da se i za naše Hrvate utemelji kulturno društvo. Za ime društva su bili predložili: HKD 'Miloradić' ili 'Zora'. Spravišće prosi Meršića, st. da izdjela pravila, ka bi pak dođuće veliko spravišće pretreslo i dolučilo pojedine paragrafe.“¹² Meršić navodi kako su, nakon toga sastanka, otišli neki do Miloradića u hrvatsku Kemlju te su mu čestitali njegov sedamdeseti rođendan i obavijestili ga da bi se HKD zvalo njegovim pjesničkim imenom. Tom im je zgodom Miloradić rekao da se „svaka narodnja manjina naslanja u svoji društveni pravila i u svojem kulturnom nastojanju na kulturne veze s domovinom, odakle ona ishaja. Ovdešnji Nimci u Mađjarskoj imaju kulturne veze s Nimci u Nimškoj i u Austriji, a mađjarska manjina u Bukovini, Rumunjskoj i Jugoslaviji ima takove veze s narodom u Mađjarskoj. A u pravila

¹⁰ Ignac Horvat, *Naš put u novo razdoblje*, Gradišće Kalendar Gradišćanskih Hrvatov za leto 1946., Izdaje Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, ur. Ignac Horvat, Tiskara Nakladnog zavoda Hrvatske u Zagrebu (tiskano u Zagrebu), 31.

¹¹ *Isto*, 31-32.

¹² Martin Meršić, ml., *40 ljet HKD - 40 ljet djelo za narod*, 40 ljet Hrvatsko kulturno društvo 1929 - 1969, Željezno 1969., 6-7.

vašega kulturnoga društva nisu spomenute veze naše narodne manjine s našom braćom u Jugoslaviji. Vi ćete nas ovako razlučiti od naše braće i tako sebi nehotec naškoditi“¹³ U spomenutom članku Martin Meršić, ml dalje piše: „Kroz zimu je Meršić st. sastavio pravila Kulturnoga društva i je na 28. aprila 1921. sazvaio u Šopron u veliku dvoranu Katoličanske Čitalnice hrvatsku inteligenciju iz svih naših krajev na utemeljiteljsko spravišće. Spravilo se je toliko ljudi, duhovnikov, učiteljev i činovnikov, da je bila velika dvorana nabitio puna. (...) Pravila HKD-a je u ime madjarske vlade 5. augusta 1921. potvrdio državni upravitelj za zapadnu Madjarsku grof Zsigray. Još prije ove potvrde je dala madjarska vlada bez svake molbe Nimcem i Hrvatom dozvolu, da se u naši osnovni škola podučava po nimšku odnosno po hrvatsku. Nimci su si bili ončas i to shodili, da bude u našoj krajini upraviteljski jezik nimški. Ugri su naime bili u ti dani pripravn da dadu narodnim manjinam sva prava, samo da se ne otkinu od Madjarske. Kad je u *'Naši Novina'* izašla vist o utemeljenju HKD-a, dohadjala su Meršiću, st. od svih stran oduševljena pisma od naših po varoši raštrkanih Hrvatov, ki su izražavali svoje veliko veselje, da se konačno i u naši Hrvati zbudja narodna svijest. (...) Čas, u kom se je utemeljilo naše HKD, nij bio u ondašnjoj Madjarskoj zgodan za društveno poslovanje. U tom burnom vrimenu nastojalo je sve jasnije, da će biti Gradišće priključeno k Austriji. To se je za par misec i spunilo. Nove prilike, novi zakoni, nova država, sve to doneslo je sobom, da je naše prvo kulturno društvo prije nego je moglo početi ča poslovati po narodjenju odmah i preminulo.“¹⁴

Što se je dalje događalo na kulturnome i društvenome planu kod Gradišćanaca, sada u Austriji, Meršić, st. će to opet opisati: „Po priključenju Gradišća k Austriji morale su prilike za naše kulturno poslovanje prije dozrejeti. Najprije su se morale neke druge potreboće urediti. S brojem od 25. marca 1922. prestale su *'Naše Novine'* s izlazenjem, ar nij bilo moguće, da ishadjaju za nas Hrvate u Austriji novine u tuđoj državi. Urednik novin je naime stanovao u Djuri, onde je bila i štampa(rija), ka si je u oni teški gospodarstveni časi teško mogla priskrbiti papira. S 3. junom 1922. ljeta su naime jur izašle za nas u Beču *'Kršćanske Hrvatske Novine'*, ali i ove su zbog nepovoljnih gospodarstvenih prilik s četvrtim brojem prestale. Od 23. decembra počele su pak redovito ishadjati *'Hrvatske Novine'*, ke su se najprije za to borile, da se u poboynom času svladaju one gospodarstvene teškoće, s kimi su se onda morale boriti i sve druge evropske države. Zato su *'Hrvatske Novine'* najprije upućivale svoje štitelje, kako da se utemelju i peljaju mlikarna i potrošna društva, Raiffeisen-blagajne, pjevačka, junačka i divojačka društva, ka su se bila od 1922. do 1930. ljeta skoro u svi naši seli osnovala i lipo razvijala. sada je opet počela zrejati dob i za utemeljenje novoga HKD-a. (...) I zaista. Pripravljajuće djelo za novoutemeljenje HKD-a počelo se je 1928. ljeta u julu na sastanku hrvatskih rodoljubov u *Šuševu*, kade se je odibrao Pripravni odbor HKDA-a. Za predsjednika ovoga odbora je odibran Anton Grubić, desetnik (dekan, A. J.) na Filežu, a za bilježnika Ivan Dobrović, školnik u Mjenovu. (...) Naš hrvatski narod u Gradišću počeo se je s velikim oduševljenjem zaanimati za HKD. (...) Akoprem da je Pripravni odbor samo malo preminio

¹³ Ta će Miloradićeva primjedba imati svojega odjeka u kasnijem razdoblju. Treba, međutim, znati da je Meršić, st. dobro znao da Mađari negativno gledaju na povezanost Hrvata u Ugarskoj s matičnom zemljom Hrvatskom (tada u SHS kraljevini koja je nastala potpisom u Rapalu/Italija/ 1920. ,tzv. *Rapalski sporazum*) stoga nije htio dolijevati ulje na vatru, jer im mađarske vlasti ne bi odobrile *Pravila* Društva. Osim toga, zanimljivo je što Miloradić (16. VIII. 1921.) piše Martinu Meršiću: „Ča se tiče kulturnoga društva primoren sam Vam, dragi Martine, očitovati se povirljivo. Svaki šovinizam je bedavost ali ugarski šovinizam je uz to i nazlobna niskost, jer šovinizam drugih narodov brani samo svoje ali ugarski šovinizam se trudi na zničenje drugih narodov. Vaše kulturno društvo stoji u službi toga, zato se ja ne morem približiti k njemu. Vi se ne trudite na spasenju ovdašnjega hrvatstva, nego na njegovom zničenju. Samo tako bi se moglo spasiti ako bi se ono uključilo u jugoslavensku kulturu, kot se je inostrano, vanjsko ugarsko uključilo u jedinstvenu ugarsku kulturu.“, *Novi Glas*. Magacin HAK-a, 3/1988., Beč, 44. Pod „jugoslavenskom kulturom“ Miloradić je imao pred očima političko tadašnje ustrojstvo, jer govoriti o hrvatstvu znači biti povezan s matičnom zemljom Hrvatskom u tadašnjoj Jugoslaviji.

¹⁴ Meršić, *nav. dj.*,1969., 8-11; Valentić, *nav. dj.*, 1973., 45.

pravila HKD-a, ka je bi sastavio Martin Meršić, st., on nije bio s njimi zadovoljan, ar da su je pri toliki tanačenji 'uglobali do osti', kad su izostavili najvažniji paragraf, naime tajnika, koga on ovako opisuje: 'Tajnik bi morao biti glavna osoba Kulturnoga društva. On je moji pravila srce i motor društva, ki goni krv u sve kotrige društva. Ov paragraf bi se morao opet zacipiti u pravila'. 12. januara 1929. su Antun Grubić i Ivan Dobrović u oduševljenom proglasu pozvali cijeli naš hrvatski narod u Gradišću, neka se u svi hrv. seli od stana do stana popisivaju ljudi za člane HKD-a, da se odmah pobira članarina i to jedan šiling na ljeto (...). Na proglas Pripravnoga odbora su odmah počeli oduševljeni muži i mladina od stana do stana popisivati člane za HKD i pobirati dare za hrvatsku štampu.¹⁵ *Hrvatske Novine* su od tajedna do tajedna donasale visti, koliko su pojedini, društva ili sela darovala na hrvatsku štampu. Neki su pri tom branju s oduševljenjem govorili: 'Na ov cilj ćemo i poslidnje dati'. Još i iz Amerike su slali naši Hrvati pineze na hrvatsku štampu i pisali, kak jako se veselu HKD-u. Vjera u Boga, narod i svoju vlašću moć počela je nositi svoj sâd.¹⁶

Kao što se iz navedena Meršićeva opisa razabire, pripreme za osnivanje HKD-a u Gradišću bile su vrlo transparentne i pune entuzijazma potkrijepljene sviješću zajedničkoga cilja. Stoga će Meršić zapisati: „Po vrlo agilnom i prik ljetodan trajajućem djelovanju je Pripravni odbor sazvaio na 8. august 1929. sve Hrvate i Hrvatice iz cijeloga Gradišća, ki su se jur bili javili za kotrige HKD-a, na prvo općinsko spravišće u Vulkaproderštof u gostionicu kod Željezničke stanice. *Rodilo se je dakle naše kulturno društvo 8. augusta u Vulkaproderštofu*; ime mu je *Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću* (Kroatischer Kulturverein im Burgenland).¹⁷

Vrlo angažirana djelatnost HKD-a, pod vodstvom Ivan Dobrovića, imala je vidljivih plodova pa se je takva angažiranost, s pravom, mogla nazvati i pokret gradišćanskih Hrvatov. Redale su se skupštine/spravišća HKD-a, posebice je indikativno spravišće od 25. augusta 1931. u malom Borištofu, na kojemu je tadašnji predsjednik Ivan Dobrović na neki način uputio riječi opomene javnosti, da se on *ne da prevariti onim, ki ga lukavošću nagovaraju, da zataji svoj materinski jezik, da odstrani hrvatski jezik iz naših škol, i ki se trsu da na hrvatske škole namjestu samo nimške učitelje. U jednoj krajini Gradišća je u naši škola svaki treći učitelj Nimac, a naši mladi učitelji u učiteljice ne moru dostati mjesta. Kriva je misao, da bi mogao biti nimški učitelj u hrvatskom selu već vridan nego Hrvat, ar hrvatski učitelj ki je svršio nimške škole, istotako vlada nimškim jezikom kot rodjeni Nimac, a sposoban je, da hrvatskomu ditetu svaki nauk laglje i razumljivije rastumači. Posljedica samo nimškoga podučavanja je ta, kako smo u neki mjesta već ustanovili, da hrvatsko dite, kad istupi iz škole, ne zna pisati ocu i majki iz tudjine hrvatskoga pisma.*¹⁸

Dakle, kao što se iz riječi Ivana Dobrovića razbire, HKD je moralo brinuti da se materinski hrvatski jezik njeguje i podučava na njemu u osnovnoj školi.

¹⁵ Tako se je učlanilo oko tri tisuće hrvatskih obitelji koje su plaćale članarinu HKD-u.

¹⁶ **sâd** znači **plod**. Ista je riječ prisutna i u kajkavskome književnom jeziku od 16. do 19. stoljeća.

¹⁷ Meršić, *nav. dj.*, 14. Vidi još: August Ersnt, *Gab es im Burgenland eine „Kroatische Bewegung?“*, Festschrift für Karl Semmelweis, Burgenländische Forschungen, Sonderheft VI, Eisstadt 1981., 44-62. Vidi također: Hilda Varga, *Die burgenländischen Kroaten zwischen den beiden Weltkriegen*, Dissertation, Wien 1974; Universitätsbibliothek Wien, sign. D-20327. Treba još spomenuti sljedeće. U doba gradišćanske intenzivnije osviještenosti, društveno-političke prilike u tadašnjoj matici Hrvatskoj bile su više nego tragične. Nakon ranjenog Stjepana Radića (20. VI. 1928.) u Narodnoj skupštini (preminuo 28. VI. 1928.) vlast je preuzeo „u Kraljevini SHS sam kralj Aleksandar I. Karađorđević s generalskom vladom surovog Pere Živkovića. Ta je vlada 3. listopada 1929. Izdala 'Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine SHS na upravna područja.' Prvi paragraf je glasio: 'Službeni naziv države Srba, Hrvata i Slovenaca je Kraljevina Jugoslavija.' Drugi paragraf: 'Opća se uprava vrši po banovinama i općinama. Banovina ima devet (Dravska banovina, Savska ban., Primorska ban., Vrbaska ban., Dunavska ban., Drinska ban., Zetska ban., Moravska ban. i Vardarska banovina).' Tada se je sve centraliziralo u Beogradu, sva hrvatska društva su trebala prihvatiti pridjev „jugoslavensko“. Vidi: Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903. – 1945.*, Zagreb 2004., str. 179-182; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, drugi dio, Zagreb 1989., str. 115-377.

¹⁸ *Isto*, 17-18.

Od studenoga 1931. predsjedanje HKD-u preuzeo je Ignac Horvat, jer je Ivan Dobrović zbog bolesti odustao od svoje funkcije predsjednika. Od tada dolazi novo razdoblje djelatnosti HKD-a, moglo bi se reći **Horvatovo razdoblje** HKD-a, jer je zapravo on uvažio onu primjedbu Miloradićevu u vezi s prvim *Pravilima* HKD-a (1921.) koja se je odnosila na kulturne veza s matičnom zemljom porijekla njihovih predaka. On je tada, preuzimajući ulogu predsjednika HKD-a istaknuo koji su ciljevi i zadaće Društva. „Na prvom mjestu stoji trsenje za očuvanje i razvitak našega hrvatskoga jezika. Uza to si moramo braniti i čuvati i naše druge narodne posebnosti, kot su navade i narodna nošnja. Društvo djela i na tom, da oštri razum našem ljudstvu i mu proširi vidokrug, da bi laglje obladalo teškoće u borbi za svakidANJI kruh. Osobito pazi na to, da narod očuva svoje dobro, nepokvareno srce, ar najsigurniji opstanak naroda se gradi na moralnom temelju. Dalje upozorava (Horvat) na potreboću utemeljenja seoskih organizacijov društva, na dobar odgoj hrvatske inteligencije, ka će imati jednoč zadaću da pelja naš narod u bolju budućnost. (...) Predsjednik (Horvat) najavi, da će odbor već početi potrebne priprave za svečevanje **400-ljetnoga jubileja doseljenja Gradišćanskih Hrvatov u njihovu sadašnju domovinu.** (...)

Glasi o poslovanju HKD-a stigli su i u našu staru domovinu, kade su se mnogi divili tomu, da se je naša mala od velikoga stabla Hrvatske u turski vihori otkinuta i u tudjinu presadjena grana kroz 400 ljet održala živa i zdrava. Čudili su se, da smo obdržali svoj jezik i hrvatsku svijest bez toga, da bi nas bila stara domovina podupirala. sada se naša stara domovina trsi spuniti tu dužnost, ku je kroz stoljeća zanemarivala ili joj u prošlosti to uopće nije bilo moguće zbog različnih uzrokov ispuniti. Da nam moralno i materijalno pomore u borbi za obdržanje naše narodnosti, osnovalo se je u Zagrebu *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata*.¹⁹

II.

Budući da u dosadašnjim nekim napisima o tome *Društvu* ima netočnih podataka oko godine njegova osnutka, u ovome dijelu izlaganje ću posvetit tome *Društvu* kojega se ove godine 2012. navršava 80 godina osnutka u Zagrebu i to u godini u kojoj Matica hrvatska obilježava 170. obljetnicu svoga postojanja, a upravo je ona bila nukleus osnivanja spomenutoga Društva.

No prije svega, moglo bi se postaviti pitanje je li Ignac Horvat inicijator osnivanja Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu? Prema nekim pokazateljima mogli bismo odgovoriti potvrdno. Naime, Ignac Horvat je u Zagrebu 1930. Boravio (14.-17. kolovoza) na *Euharistijskom kongresu*, pa je kao predsjednik HKD-a došao u vezu s mnogim zagrebačkim intelektualcima, u HKD Sv. Jeronima s Josipom Andrićem (1894. - 1967.) koji ga je bio još prije zamolio da napiše seriju pučkih pripovijesti - *Gradišćanke*, što je Horvat i učinio a Društvo Sv. Jeronima 1930. i objavilo.²⁰ Bio je to opravdani razlog da se napiše: „Ljeta 1930. Ignac Horvat je otvorio vrata prema Zagrebu, dao je u glavnom varošu Hrvatske štamapati

¹⁹ *Isto*, 21

²⁰ Prigodom Euharistijskoga kongresa u Zagrebu (14. – 17. kolovoza 1930.), održali su poseban sastanak katolički književnici iz Hrvatske, Hrvati iz Gradišća, katolički književnici Poljaci, Česi i Ukrajinci. Sastanak je organiziralo Društvo Sv. Jeronima u Zagrebu. Vidi: Ignac Horvat, *Dr. Josip Andrić i gradišćanski Hrvati*, Dr. Josip Andrić 1894 - 1967, zbornik, Zagreb 1971., 91-92. Kad je u pitanju Horvatova knjižica pripovjedaka Gradišćanke, treba reći da je to izdanje rezultat osmišljenoga izdavačkoga projekta Društva Sv. Jeronima u Zagrebu. Naime u tome su projektu izdavane pripovijetke u kojima se opisuje narodni život u pojedinim krajevima. Tako su tiskane: *Bosančice* (1923., autor Narcis Jenko), *Dalmatinke* (1925., fra L. Plepel), *Slavončice* (1926., A. Matasović), *Hercegovke* (1927., I. Jakovljević), *Prigorčice* (1930., Vl. Rožman), *Miholjčice* (1931., R. F. Majger), *Ispod Garičke planine* (1938., Mijo Stuparić).

svoju knjigu **Gradišćanke**, slao učenike u gimnaziju u Zagreb (...).²¹ No, Horvat je i sam to priznao, kad je zapisao: „(...) pohodili su neki oda nas i lično 'staru domovinu' i nje glavno mjesto Zagreb (1930). Ovde su se upoznali s mnogimi ljudi hrvatskoga književnoga i znanstvenoga života i sklopili s njimi prijateljstva, ka su se u slijedeći ljeti pokazala vrlo plodonosna po naš kulturni razvitak. Potaknuti našimi predavanji kod Matice Hrvatske i našom molbom za književno potpomaganje, počeli su sada dolaziti u Gradišće hrvatski jezikoslovci, povjesničari, narodoznanci i drugi učenjaci, i proučavali, svaki u svojoj struki, naše prilike u Gradišću. I nije dugo trajalo, da su napisali o nji i objavili vridne članke i rasprave (...). No najtemeljitija i najopsežnija na ovom području bila je knjižica Mate Ujevića '*Gradišćanskih Hrvati*' (1933).²² (...) A da projde glas o nami i u šire sloje hrvatskoga naroda, zato se je skrbilo vrijeda utemeljeno *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata*.“

Mate Ujević će (1936.), još eksplicitnije, zapisati: „Pravi interes za gradišćanske Hrvate počinje kod nas tek poslije rata (I. svjetskoga). Po Hrvatskim Novinama počinju i naši dnevници i ostali listovi sistematskije pratiti život gradišćanskih Hrvata, u čemu osobito prednjače *Obzor*, *Narodna politika* i *Hrvatska Straža*. Taj je interes bio već pred desetak godina tako razvijen, da je jedan zagrebački poučni omladinski list (*Mladost*, list za katoličku omladinu, a ne *Mladost*, što je izdaju profesori iz društva jugoslavenskih profesora) izdao poseban broj posvećen životu i knjizi gradišćanskih Hrvata. Većinu članaka u tome broju napisao je g. Ignac Horvat, koji se neumorno dopisuje sa svojim zagrebačkim prijateljima, dolazi u Zagreb i na taj način budi interes za svoje sunarodnjake. A tim sunarodnjacima u Gradišću, Ignac Horvat želi poručiti zapisujući u tekstu: „Naše kulturne zadaće“ i ovo: „(...) moramo mi Gradišćanski Hrvati stupiti u uže kulturne veze, u kulturni kolektiv s narodom u staroj domovini i od njega uzimati ono, ča smo mi već izgubili (...) ali uz to hoćemo očuvati kot Gradišćanski Hrvati, našu kulturnu individualnost.“ Iz tih se rečenica razabire da Horvat želi nastaviti s onim što je, zapravo, već Mate Meršić Miloradić napomenuo, čitavši prva *Pravila* HKD-a.

Već godine 1930. govori se medju zagrebačkim profesorima, na jednoj sjednici u Matici Hrvatskoj, o potrebi osnutka posebnoga društva, koje bi proučavalo gradišćanske Hrvate, širilo za njih interes i moralno ih pomagalo u njihovu radu oko održanja narodne svijesti i stvaranja narodne kulture. (...) No najviše je aktivnosti za stvaranje 'gradišćanske psihoze' razvio g. R.(udolf) Herceg, koji je uložio mnogo truda i potrošio mnogo vremena, da kod predstavnika svih hrvatskih strujanja i krugova probudi interes za osnutak posebnoga društva, koje će u prvom redu raditi oko toga, da se na dostojan način proslavi četirigodišnjica seobe gradišćanskih Hrvata. I naši stručnjaci, gg. prof. dr. Ivšić, Gavazzi, Fancev i dr. Pavičić istražuju dijalekte, etnografiju, književnost i seobe gradišćanskih Hrvata. Matica Hrvatska raspisuje natječaj za kompozicije u duhu gradišćanskoga melosa; (...) sve je to pobudilo interes, i tako je, kad je održana konstituirajuća skupština *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* 11. rujna 1932., tlo bilo spremljeno. Po svim hrvatskim krajevima javlja se upravo silan interes za ovu našu braću, koja su kroz četiri stotine godina sačuvala svoj jezik i svoje ime pokazavši na tako vidan način silnu otpornu snagu Hrvata. Po prvi put, okupili su se u jedno društvo pripadnici svih bivših hrvatskih stranaka u zajedničkoj želji, da manifestiraju svoju solidarnost za kulturnu individualnost i narodnu svijest gradišćanskih Hrvata. One, koje je politika razdvajala, kultura je spajala, što će, bez sumnje, imati i u budućnosti lijepih plodova u našem javnom životu.²³

²¹ Robert Hajszan, *Ignac Horvat*, Pinkovac 1979., 27.

²² Knjiga je tiskana 1934.

²³ Mate Ujević, *Gradišćanski Hrvati i naše veze s njima*, *Obzor*, spomen-knjiga 1860-1935, Zagreb 1936., 98-99; sumarni pregled o djelovanju HKD u Gradišću, objavljen je u časopisu *Luč* MH, ogranak Velika Gorica, br. 3-4, 1993., 45-46 iz pera Agnice Čenar.

III.

Pripreme, osnivanje i djelovanje *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu*

Inicijativa za osnivanje spomenutoga *Društva*, držim da je potekla iz razgovora Ignaca Horvata s pojedinim prijateljima koje je upoznao prigodom boravka u Zagrebu (1930.). Naime, Horvat je već tada rekao: „Potaknuti našimi predavanjima kod Matice Hrvatske i našom molbom za književno potpomaganje (...)“, znači da je on taj, koji je u Matici Hrvatskoj (1930.) održao predavanje, jer govori u množini za sebe, a te je godine upravo posjetio Zagreb. Potom i Mate Ujević, osvrćući se na hrvatske veze s gradišćanskim Hrvatima, također navodi: „Već godine 1930. govori se među zagrebačkim profesorima, na jednoj sjednici u Matici Hrvatskoj, o potrebi osnutka posebnoga društva, koje bi proučavalo gradišćanske Hrvate, širilo za njih interes i moralno ih pomagalo u njihovu radu oko održanja narodne svijesti i stvaranja narodne kulture.“²⁴

Budući da od svake održane sjednice u Matici hrvatskoj, od njezina osnutka i dalje, postoje zapisnici, dostupni svakome koga zanima povijest i djelatnost Matice hrvatske, među tim zapisnicima nema podataka o sjednici iz 1930. na kojoj bi se govorilo o osnivanju *Društva*. Međutim, dostupan je *Zapisnik* I. sjednice zajedničkoga odbora Matice Hrvatske, održane 2. ožujka 1932. Sjednici je predsjedao dr. Stjepan Ivšić, zapisnik pisao dr. Franjo Jelašić. U tome je *Zapisniku* zabilježeno sljedeće; „Prije dnevnoga reda podpredsjednik g. dr. Stjepan Ivšić predstavlja i pozdravlja članove Prosvjetnog odbora kao pododbora Matice Hrvatske, koji po svom pročelniku Andriji Kovačiću i drugim članovima iznosi misao o načinu proslave 400 godišnjice gradišćanskih Hrvata. Iza podulje rasprave, u kojoj sudjeluju gotovo svi prisutni odbornici,²⁵ zaključeno je, da će Matica Hrvatska kod te proslave prisustvovati možda na taj način, da priredi tom zgodom izložbu knjiga. Prije svega trebat će da se inicijatori te proslave stave u izravnu vezu sa samim gradišćanskim Hrvatima i da pozovu u Zagreb njihova delegata, koji će u zajedničkom dogovoru moći iznijeti konkretne prijedloge o načinu održanja gornje proslave. **U raspravi o tom predmetu iznesena je i misao o osnutku društva prijatelja gradišćanskih Hrvata**, a g. dr. Milovan Gavazzi misli, da bi se o samoj proslavi izdao jedan zbornik.“²⁶

Tekst *Zapisnika* demantira godinu 1930. u kojoj se je, navodno, na jednoj sjednici u Matici hrvatskoj govorilo o osnutku posebnoga društva vezanog uz gradišćanske Hrvate. Možda se je o tome govorilo neformalno. No sada se ipak zna da je misao, o osnutku *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata*, iznesena 2. ožujka 1932. i zapisnički zabilježena na sjednici u Matici hrvatskoj, pa se taj datum može uzeti za *embrio* toga *Društva*.²⁷

²⁴ *Isto.*, 98.

²⁵ Prisutni su bili: dr. Rudolf Horvat, dr. Branimir Livadić, Ivan Reiter, Ivo Pupiće, Josip Pasarić, dr. Vladimir Vrkljan, dr. Mile Budak, dr. Ivan Esih, dr. Milovan Gavazzi, dr. David Kolarić, dr. Ivo Hergešić.

²⁶ Doslovni prijepis iz *Zapisnika* koji se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, sign. I. f. 1567, MH, knj. 43., str. 537; isto vrijedi i za ostale citate iz *Zapisnikā* koje ovdje navodim. O Milovanu Gavazziju vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb 1998., 606-607.

²⁷ Prema tome, nije posve točna informacija u rečenicama: „Matica hrvatska je na jednoj od svojih sjednica donijela odluku o osnivanju takvog društva u Zagrebu. Nakon dvije godine priprema 1932. utemeljeno je *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu*.“ Božena Vranješ-Soljan, *Gradišćanski Hrvati između tradicije i suvremenosti*, Educa, Zagreb 2005., 128. Točna je samo prva rečenica. Valentić, *nav. dj.*, 1973., 30. navodi da je spomenuto *Društvo* osnovano 1933.? *Zapisnik* s Matičine sjednice točno govori kad je spomenuti prijedlog prihvaćen (2. ožujka 1932.). Zato pripreme do osnivačke skupštine *Društva* nisu trajale dvije godine. Uvidom u *Zapisnike* MH iz 1930. (ima ih 17) nisam nigdje uočio da bi bilo riječi o osnivanju spomenutoga *Društva* u Zagrebu.

Osnivačka skupština Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata

Pod tim su naslovom čitatelji *Obzora*, 10. rujna 1932. mogli pročitati sljedeće: „*Veliki interes za Hrvate u Burgenlandu koji se u posljednje vrijeme vidljivo pokazao, dobit će sutra svoju konačnu realizaciju. Sutra je u 9 sati prije podne sazvana osnivačka skupština društva prijatelja gradišćanskih Hrvata, na kojoj će biti izabran odbor i udarne smjernice radu društva s osobitim obzirom na proslavu 400 godišnjice seobe gradišćanskih Hrvata. Zadaća je društva moralno i materijalno pomaganje Hrvata u Gradišću, da očuvaju i razviju svoju kulturnu individualnost, naročito u umjetničkom i znanstvenom pogledu, te da uspostave kulturne veze s ostalim svojimi konacionalima. U društvo ima pravo pristupiti kao član svaki Hrvat ili Hrvatica, koji se solidariziraju s kulturnom individualnošću gradišćanskih Hrvata, a kao pudupiratelj svaki čovjek, koji očuvanje te individualnosti odobrava. Poziv za skupštinu, koja se održava u vijećnici komore za trgovinu, obrt i industriju, potpisali su Rudolf Matz, dr. Velimir Deželić ml. i dr. Ivan Esih.*“²⁸

Dakle, sada se točno zna kada je službeno utemeljeno *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata*, bilo je to 11. rujna 1932. Od ideje, artikulirane na spomenutoj sjednici u Matici hrvatskoj 2. ožujka 1932. do realizacije, prošlo je šest mjeseci. To pak govori koliko su predlagatelji utemeljitelji *Društva* intenzivno radili na pripremama.

To je *Društvo* imalo podršku i od najviše institucije u Zagrebu (JAZU) koja je bila spremna objaviti arhivsku građu koja se odnosi na seobu gradišćanskih Hrvata i njihov život u novoj domovini. I Matica hrvatska, kao pokrovitelj *Društva*, bila je voljna objaviti djela koja će biti napisana nakon istraživanja povijesti vezane uz seobu Hrvata u zapadnu Ugarsku. Na tome polju su svoju spremnost pokazali: Stjepan Ivšić (1884. - 1962.),²⁹ Milovan Gavazzi (1895. - 1992.), Stjepan Pavičić i Franjo Fancev (1882. - 1943.). Osim toga, Matica hrvatska i *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata* imalo je u planu osnutak etnografskoga muzeja u Gradišću u koji bi se smjestilo sve ono iz stare domovine gradišćanskih Hrvata kako bi se kod njih probudio smisao za očuvanje i razvijanje samostalne njihove kulture.

Budući da su, za svako kulturno društvo, važna njegova *Pravila* u kojima se, uz opstalo, nalaze ciljevi i zadaće djelovanja dotičnoga društva, tako su za nas **Pravila Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata u Zagrebu** dragocjeni izvor za poznavanje djelatnosti koja se je, kao što ćemo vidjeti, pokazala uspješnom, doduše kratkoga trajanja, svega sedam mjeseci (o tome kasnije).

²⁸ Vidi: *Obzor*, LXXIII., br. 203., str. 3 (10. 09. 1932.). Treba odmah reći da su ta trojica ujedno i potpisnici *Pravila Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata*. Usput spomenimo, da je „na prijedlog predsjedatelja skupštine Rudolfa Matza izabran jednoglasno počasnim predsjednikom društva sveučilišni profesor, hrvatski pjesnik i filozof Gjuro Arnold. Nadalje je jednoglasno izabran odbor s Rudolfom Hercegom na čelu. Društvo gradišćanskih Hrvata u isti je mah dalo poticaja, da se okupe i gradišćanski Hrvati, koji žive u Zagrebu. To su gg. Smoljan, Ettinger, Rešetarić, Gregorić, Keglović, Heisinger i dr.“ Citat iz: Ivan Esih, *Gradišćanski Hrvati*, Izdanja Društva gradišćanskih Hrvata u Zagrebu, svezak 1, Zagreb 1933., 16. (preštampano iz kalendara „Napredak“ za god. 1933.).

²⁹ „Spremanje za proslavu gradišćanskih jubileja navelo je i prof. Ivšića, da u dva puta, g. 1932. i 1933., pohodi Hrvate u Gradišću, Mađarskoj i Slovačkoj.“ *Ljetopis JAZU*, knj. 50, Zagreb 1938., 101.

Pravila Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata (1932.)³⁰

Sadržavaju ukupno 20 paragrafa (točaka); na prvoj stranici desno gore taksena marka od 2 dinara, lijevo gore rukom upisani broj T. br. 1349. Potom slijedi tekst (pet stranica) *Pravila Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata*.³¹ Predočiti ću samo neke od točaka (paragrafa) tih *Pravila*.

U prvoj točki piše: Društvu je ime „Društvo prijatelja Gradišćanskih Hrvata“, sjedište mu je u Zagrebu, a područje djelovanja kraljevina Jugoslavija. Toč. 2: **Zadaća (svrha) društva je: moralno i materijalno pomagati Gradišćanskim Hrvatima, da očuvaju i razviju svoju kulturnu individualnost, naročito u umjetničkom i znanstvenom pogledu, te da uspostave kulturne veze s ostalimi svojimi konacionalima, sobito prigodom proslave, koju će održati na četiristotu godišnjicu svoje seobe.** Toč. 3: *Novčana sredstva društvo će pribavljati:* 1) članarinom, 2) darovima i zapisima, 3) prihodom od društvenih znakova, edicija i različitih priredaba kod svojih organizacija, 4) kamatama od uložene glavnice. Potom slijede točke o *Ustroju uprave Društva*: Društvom upravlja glavana skupština, upravni odbor, predsjedništvo i nadzorni odbor; slijedi opis dužnosti svakoga tijela uprave. Toč. 8: **U društvo ima pravo pristupiti kao pravi član svaki Hrvat, Hrvatica koji se solidarizira s kulturnom individualnošću Gradišćanskih Hrvata, a kao podupiratelj svaki čovjek, koji očuvanje te individualnosti odobrava.** Slijedi o članarini, načinu pristupa i prijemu članova kao i prestanku članstva. Potom slijede Prava i dužnosti članova... Toč. 13: *Društveni znak i pečat*: Društveni znak izgleda ovako i smije ga nositi svaki pravi član. **/ovdje skenirati taj znak i umetnuti ga, njega ću osobno poslati !!!/**. Društveni pečat nosi naslov: „Društvo prijatelja Gradišćanskih Hrvata u Zagrebu“. Uz pečat mora biti potpis predsjednika ili potpredsjednika, te tajnika ili blagajnika, a prema zaključku upravnog odbora smije potpisivati i poslovođa umjesto jednog člana predsjedništva. U toč. 14. opisuje su osnivanje filijala /ogranaka *Društva*, ili kako *Pravila* kažu: *Radni odbori i povjerenici*: Kada pojedina općina ima deset pravih članova društva, može na temelju ovih pravila i dozvolom predsjedništva organizirati radni odbor, a povjerenike može imenovati predsjedništvo u svakom mjestu, gdje još nema radnog odbora. Toč. 15: Radni odbor funkcionira analogno društvenoj matici u Zagrebu: 1.): Radni odbor biraju pravi članovi pojedine općine između sebe, predsjednika, potpredsjednika, tajnika, blagajnika, i tri odbornika, te nadzorni odbor od tri člana. Zajedno s upravnim i nadzornim odborom biraju se i dva delegata za matičnu glavnu skupštinu u Zagrebu. Slijedi opis načina rada i financiranja Radnog odbora (ogranaka).³² Toč. 19. odnosi se na *Časni sud*: Časni sud rješava sve sporove nastale iz društvenih odnosa. Svaka od protivničkih stranaka bira u časni sud dva predstavnika, a oni si biraju pročelnika. ako je jedna od stranaka koji odbor, članom časnog suda ne može biti niti jedan član tog odbora. Ako se članovi časnog suda ne mogu sporazumiti u izboru pročelnika, imenuje ga upravni

³⁰ Odobrila ih je Kraljevska Banska uprava Savske banovine u Zagrebu. Pov. II. broj 1919-1932. U Zagrebu, dne 10. augusta 1932. „Ova se pravila odobravaju“ Zamjenik bana / Pomoćnik: slijedi potpis nečitljiv i okrugli žig na kojemu ćirilicom i latinicom piše: Ban Savske Banovine Zagreb, u sredini žiga je grb. Dakle, tek kad su *Pravila* odobrena mogla je slijediti konstituirajuća skupština *Društva*. Tekst *Pravila* pisan tipkaćom mašinom nalazi se u ostavštini Milovana Gavazzija u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu: Grupa VI, Inv. br. 2333.

³¹ U tekstu je uvijek pisano velikim početnim slovom pridjev *Gradišćanski Hrvati*.

³² U vezi s tim radnim odborima, postoji jedan službeni dopis što ga je izdala Kraljevska banska uprava Savske banovine. Upravno Odelenje. Pov. II. Broj 3. 321. 22. decembra 1932. Zagreb. Predmet: Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata. Upućeno: Sreskom načelstvu - Svima/ Pretstojništvu gradske policije - Svima. Tekst glasi: „Kraljevska banska uprava saznaje iz novina, da se po banovini osnivaju 'društva prijatelja gradišćanskih Hrvata' a da ovamo još nije predložen ni jedan pravilnik za takvo udruženje. Izvjestite je li se koje takovo udruženje u tamošnjem području osnovalo i podnijelo na odobrenje svoja pravila. Po naredjenju bana/ načelnik Upravnog Odelenja“ -potpis rukom teško čitljiv. Iz te se okružnice razabire da se je već tada budno bdjelo nad djelatnošću spomenutoga *Društva*. Pododbori su tada osnovani u: Osijeku, Slav. Brodu, Sarajevu i Splitu.

odbor, a ako je upravni odbor stranka, o izboru pročelnika odlučuje ždrijeb. Toč. 20. regulira namjenu imovine za slučaj prestanka rada *Društva*: **Kod dobrovoljne likvidacije raspolagat će se sa imovinom, kako to zaključi skupština. Kod likvidacije, koju odredi državna vlast, te ako skupština ne stvori odluke o raspodjeli imovine, sva imovina društvene matice i radnih odbora mora se predati Hrvatskom kulturnom društvu u Gradišću, ili, ako bi i ono likvidiralo, Matici Hrvatskoj u Zagrebu pod uvjetom, da je upotrijebi prema svrsi ovoga društva.**³³

Pravila su potpisali: *Rudolf Matz, dr. Ivan Esih. dr. Velimir Deželić, sin.*³⁴

Prvi plodovi *Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata* u Zagrebu

Nakon utemeljenja *Društva*, članovi su prionuli odmah na posao. O jednoj akciji *Društva* bilježi i Zapisnik XIII. sjednice zajedničkoga odbora Matice Hrvatske održane 22. studenoga 1932. Naime, u točki 16. te sjednice piše: **Gospodin dr. Milovan Gavazzi moli u ime Društva Gradišćanskih Hrvata, da se putem tog društva pokloni izvjestan broj knjiga knjižnici Gradišćanskih Hrvata, koji borave u Beču. Prihvaća se i povjerava upravi.**

Kao da se je time htjelo udovoljiti želji Ignaca Horvata koji je, boraveći u Zagrebu (proljeće 1932.), u svome razgovoru objavljenome u *Obzoru*, uz ostalo, odgovorio na pitanje: *Kako bi se naše veze s Vama mogle pojačati?* - „**Mi gradišćanski Hrvati tražimo od svoje braće u staroj domovini samo što više knjiga, časopisa za djake i za puk, pjesama, igrokaza i sl. Osim toga treba da naši djaci dodju u Zagreb i nauče hrvatski književni jezik i upoznaju znamenito kulturno središte, kakovo je na radost sviju nas, naš bijeli Zagreb; tako će se naše veze razviti i usavršiti.**“³⁵

Od najvećih kulturnih događaja u Zagrebu, u organizaciji *Društva* GH, zbio se je 4. prosinca 1932., bila je to **matineja** „koja ide u red najuspjeliji matineja, što su održane posljednjih godina u Zagrebu“ - zapisuje Mate Ujević. Predsjednik *Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata* bio je Rudolf Herceg (1871. - 1949.).³⁶ On je u časopisu: *Sklad. Smotra za promociju glazbene umjetnosti* (I., br 5/1932), pod naslovom: *Sklad i gradišćanski Hrvati*, napisao vrlo zanimljiv tekst iz kojega se razabire teoretska i praktična platforma zbog koje je zagrebačko *Društvo prijatelja Gradišćanskih Hrvata* utemeljeno. Budući da je Herceg bio jedan od aktivnih članova Hrvatske seljačke stranke, u njegovu se članku razabire afirmacija hrvatskoga i gradišćanskoga seljaštva. Članak započinje: „Prošlo je već preko godinu dana od onda, kad su se u prostorijama zadruge *Sklad* prvi put sastali ugledni kulturni radnici i prosvjetni organizatori u svrhu da smišljeno i po planu pomognu gradišćanskim Hrvatima očuvati hrvatsku kulturnu individualnost. Plod njihovog nastojanja jest: Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata.³⁷ I po pravilima i prema izjavama Društvenih predstavnika treba tokom godine 1933. u Gradišću (Burgenlandu), u Zagrebu, a i po svim mjestima, gdje se osjeća kulturna solidarnost s gradišćanskim Hrvatima, prirediti smotre i izložbe autohtone hrvatske narodne kulture - dakle i one, koja se je očuvala u Gradišću, kao i ove, koja se je razvila u

³³ Rečenice su istaknute od mene boldom.

³⁴ O Ivanu Esihu vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Zagreb 1998., 85-86; O Velimiru Deželiću, ml., *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb 1993., 365-366. Velimir Deželić ml. Bio je neko vrijeme i upravitelj pisarne Društva Sv. Jeronima u Zagrebu.

³⁵ *Obzor*, LXXIII., br. 96 (26. travnja 1932., 2).

³⁶ Dakle, ne Rudolf Horvat, kako je to navela Vranješ -Šoljan, *nav. dj.*, 2005., 128. Inače je Herceg bio i urednikom časopisa „Seljačka sloga“ i jedan od osnivača zadruge „Sklad“. O Rudolfu Hercegu vidi: *Hrvatski biografski leksikon* 5, Zagreb 2011., 530-531.

³⁷ Dakle, mogli bismo zaključiti da je to *Društvo* ipak idejno začeto u *Skladu*, 1931. kako to kaže Herceg.

krajevima, odakle su se gradišćanski Hrvati prije 400 godina preselili na austro-madžarsku granicu.“

Herceg je u svome članku razložio što je *autohtona* ili samonikla narodna kultura, jer je ona upravo onaj temelj postojanja jednoga naroda. Zato veli: „To su sva ona kulturna dobra, što ih je kroz tisućljeća stvarao i još ih sveudilj stvara narod kao duhovna cjelina svojom *kolektivnom dušom* - vjeran tradiciji i prirodnom instinktu. Najčišća emanacija autohtone narodne kulture jest: narodna nošnja, popijevke, igre, običaji, t.j. sve ono, čime se u temeljima razlikuje jedan narod od drugoga.“ Potom nastavlja: „ovo je važno, jer se objektivno pravo na opstanak (*raison d'être*) jednoga naroda i mjeri po tom, koliko specifičnih vrednota unosi u ljudsku zajednicu. Imaju li dakle, gradišćanski Hrvati i objektivno pravo na opstanak?“ - pita Herceg i veli „U prošlosti su imali.“ Odgovor će pokušati dati kroz observaciju na glazbeni dio, naime, on nastavlja: „Trebalo samo usporediti gradišćansku popijevku 'Oj Jelena, Jelena' s glavnim motivom za 'Londonsku simfoniju' od Haydena, pa da se ocijeni njihov utjecaj. Slično je s Beethovenovom 'Šestom simfonijom', u kojoj je kao motiv obrađena melodija 'Kiša pada, trava raste'. A ta se popijevka podjednako pjeva nedaleko Beča (gdje ju je slušao Beethoven) kao i u našim krajevima. Sad nastaje drugo pitanje: Ima li i danas kod gradišćanskih Hrvata takvih elemenata, koji određuju njihovu kulturnu individualnost? A onda treće: je li ta kulturna individualnost gradišć. Hrvata identična s našom u staroj domovini? Na dobro organiziranoj smotri i izložbi autohtone narodne kulture to bi se moglo konstatirati, t.j. na takvoj smotri bi dobili odgovor na oba pitanja. Na primjer: Jedan gradišćanski seljački pjevački zbor odpjevao bi bez nota i bez zborovođe koju narodnu popijevku (recimo: svatovsku ili žetalačku), a odmah poslije toga odpjevao bi istu, jednaku ili sličnu popijevku koji naš zbor u narodnoj nošnji i iz onoga kraja, odakle su se gradišćanski Hrvati doselili.³⁸ Tim bi bio pružen kolosalni etnološki dokaz, ili da je dotična pjesma (a takvih ima mnogo) stara preko 400 godina, ili - ako je takva popijevka novija - da gradišćanski Hrvati imaju i danas s našim starosjediocima istu kolektivnu dušu. Za sad je to sve *questio facti*, i to ne samo na području glazbenom, nego i obzirom na nošnju, jezik, običaje, privatni, pravni i socijalni život. Na to pitanje treba odgovoriti, i to što prije. Odgovor je za nas subjektivno to prešnji i tim lakši, jer je - pozitivan. Ali treba se primiti posla. Tu su zainteresirani ne samo etnolozi i historičari, nego i umjetnici i ekonomisti, filolozi i pravnici, - jednom riječi: svi kulturni radnici hrvatski i njihove asocijacije. Ali - ne varajmo se - ne radi se tu samo o znanstvenom radu, samo o konstatiranju činjenica, dakle o *statici*, t.j. odnosu gradišćanskih Hrvata prema kulturnom stanju Hrvata u staroj domovini. Važnija je *dinamika*, napose naša akcija, da se kulturna individualnost gradišćanskih Hrvata *skladno* i solidarno s našom i dalje izgrađuje tako, da se u ljudskoj zajednici osjeti i primijeti.

Iz *Sklad-a* je potekla inicijativa za takvu akciju; organizacija hrvatskih pjevača u Savezu pripravna je obaviti glavni posao; u tu svrhu stvoreno Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata vodi uspješnu propagandu, - sad je red na kulturnim radnicima kod nas i na Hrvatskom kulturnom društvu u Gradišću, dotično i na ostalim gradišćanskim Hrvatima. I kod jednih, i kod drugih odlučno je uvjerenje, kojim odgovaraju na pitanje: Što je za kulturnu individualnost (dotično za narodnost) važnije i kao obilježje sigurnije, da li neposredne emanacije kolektivne narodne duše, ili umjetne tvorevine profesionalnih stručnjaka. Po našem mišljenju narodno djelo uopće može nastati samo interpretiranjem narodne duše dotično formuliranjem njezinih nastojanja i formiranjem njezinih snaga. A kolektivnu dušu mogu imati samo seljaci, samo ljudi, koji žive u prirodi.

³⁸ Danas se, na temelju jezičnih/dijalektoloških istraživanja s velikom vjerojatnošću zna iz kojih su se krajeva u Hrvatskoj izselili pretci današnjih gradišćanskih Hrvata. O tome vidi: Rudolf Strohal, *Kada i odakle su se doselili ugarski, doljnjo-austrijski i moravski Hrvati?*, Sveta cecilija II., br. 6, Zagreb 1917., 187-190.; Gerhard Neweklowsky, *Die kroatische Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Verlag ÖAW, Wien 1978., 265-281.

Gradišćanski Hrvati održat će se dakle tako dugo, dok se održi njihovo seljaštvo, a s njime i - tradicija. Neposredni kontakt gradišćanskih hrvatskih seljaka s našima osvježio bi im tradiciju i omogućio im kolektivni duševni život.

Radi toga: spremna smotra i izložba autohtone narodne kulture neophodno je potrebna.“ - Tako je pisao predsjednik *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* u Zagrebu Rudolf Herceg u jesen 1932.

Kad je pak, doista, došlo do matineje 4. prosinca 1932., onda je u dvobroju časopisa *Sklad*,³⁹ također o tome događaju, čitatelj mogao pročitati sljedeće: „Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata ide sigurnim korakom naprijed. Dne 11. rujna je osnovano, a već 4. prosinca nastupa samostalno u javnosti, i to s tako ukusnim programom, da je i najbiranija publika u pretencioznoj dvorani Hrvatskoga Glazbenoga Zavoda bila skladnošću iznenađena. Svi su našli više, nego što su tražili.

Matineju je otvorio predsjednik Rudolf Herceg ovim riječima:

Milostive gospođe, ugledna gospodo i mladi prijatelji!

Ovu matineju priredismo kao ispit i početak ankete o pitanju, ima li naše društvo uopće rezona; da li se 'isplati' angažirati milijun Hrvata u matici zemlji, da se očuva kulturna individualnost gradišćanskih Hrvata, kojih ima neko 40-50.000? ... U konsekvenci to pitanje moglo bi glasiti i ovako: Imaju li uopće gradišćanski Hrvati objektivno pravo na opstanak?

Nisam romantičar, pa zato odgovaram kruto, kao što je krut i život sam: Objektivno pravo na opstanak ima svaki narod - bio velik sa 100 milijuna ili malen kao mi, pa i njegov ogranak, kao što su gradišćanski Hrvati - ako u ljudsku zajednicu unosi specifičnih vrednota autohtone svoje kulture, ako i duševno producira bar toliko, koliko konsumira, t.j. ako je njegova kulturna bilanca aktivna, dotično usklađena.

Koliko su tim uvjetima udovoljili gradišćanski Hrvati, vidjet ćemo iz izvedaba na ovoj matineji, makar je tu tek tisući dio onih vrednota, koje su u autohtonij kulturi zajedničke gradišćanskim Hrvatima i nama. Tu će se nepobitno dokazati, da je njihov obol - što se tiče prošlosti i sadašnjosti - znatan. Ali kakva je budućnost? Na to odgovaram s onim, o čem sam se sam prošloga ljeta uvjerio u Gradišću.

Gradišćanski Hrvati bit će i dalje sposobni stvarati originalna kulturna dobra, ako uspostave duševni kontakt s nama i sa seljaštvom u staroj domovini te tim osvježe svoju tradiciju, t.j. ako osjete naše simpatije. Stoga otvarajući ovu matineju i pozdravljajući članove i goste konstatiram: Čim gradišćanski Hrvati osjete naše simpatije na djelu, njihova će se kolektivna duša restaurirati, oni će se - snagom, koju ulijeva ponos na vlastiti karakter - ispršiti i svemu svijetu doviknuti: Tu smo, ne damo se, u interesu kulture ostajemo!⁴⁰

U drugoj točki programa spomenute matineje recitirao je kazališni glumac Emil Karasek (1896. -1956.) dvije narodne pjesme: *Črna zemlja neorana* iz Cilidola, *V jutro rano ja se stanem* iz Čembe te jednu pjesmu od Mate Miloradića *Molitva gradišćanskih Hrvata* za koju su neki htjeli da se uglazbi kao himna gradišćanskih Hrvata. Etnolog dr. Milovan Gavazzi u svome je predavanju govorio o individualnosti gradišćanskih Hrvata, prikazavši podatke o doseljenju, o njihovim selima (oko 90) o njihovu tadašnjemu broju (preko 60. 000). Individualnost njihovu prikazao je u njihovu jeziku kroz dijalektalne razlike (čakavci, štokavci, ikavski i ijekavski elementi) spominjući kako govor Gradišćanaca može se naći, po stilu i jeziku, u kancelariji Zrinskih i Frankopana. To znači da im je jezik sličan jeziku

³⁹ br. 6, studeni-prosinac, 1932. Spomenimo, da je taj časopis utemeljio Rudolf Matz (1901. - 1988.), kompozitor, violončelist i dirigent. Bio je profesor Muzičke akademije u Zagrebu i Ljubljani.

⁴⁰ U novinama *Obzor*, br. 276 (5. prosinca 1932., 2, opširno je Ivan Esih pisao pod naslovom: *Matineja Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata. Predavanja, recitacije i glazbene izvedbe.*

Zrinsko-Frankopanske kancelarije.⁴¹ Prikazao je dalje veliko značenje njihove narodne nošnje, relativno vrlo obilne, pa pučke muzičke tvorbe nekih običaja, u kojima se jasno odražavaju prastare tradicije iz stare domovine. A i nošnja nije posve propala. Gavazzi je naglasio još jednu crtu živo izrazitu kao rezultat individualnosti gradišćanskih Hrvata t.j. njihovu asimilativnu snagu upravo onakvu, kakovu Hrvati pokazuju i u domovini. Ima sela (na pr. Mali i Veliki Borištof), koja su prije njihova dolaska bila mađarska odnosno njemačka, a iza nekog vremena se konstatira, da su posve hrvatska. I među prezimenima gradišćanskih Hrvata ima ih njemačkih i mađarskih, koja s punom vjerojatnošću pokazuju da su gradišćanski Hrvati mogli asimilirati čak tamošnje Nijemce i Mađjare (Rolf, Lebzeit, Karall, Morhold, itd.). Danas, zaključio je dr. Gavazzi, preživljuju, kako reče njihov vođa Ignac Horvat, kao neki preporod, a u tom mole ruku pomoćnicu i iz matice zemlje.

Što se glazbene točke programa matineje tiče, on je također bio bogat sadržajem. Esih u *Obzoru* navodi: „Studio Glazbenog Društva Intelektualaca pod rutiniranim vodstvom dra Marijana Dujmovića otpjevao je tri Duganove harmonizacije za mješoviti zbor: *Daleki su puti...*, *Gvišno nose ...* i *Nisam mislio...*, koje su se osobito svidjele. Idealizam i umjetnički zanos naše mlade pjevačke generacije izazvao je pravo udivljenje. Muški zbor Hrvatskog obrtničkog i radničkog pjevačkog društva 'Sloboda' pod umjetničkim vodstvom prof. Krste Odaka i ovim je svojim nastupom dokazao visoki svoj umjetnički niveau. 'Sloboda' je burno pozdravljena i vidjelo se, da uživa nepodijeljene simpatije. Otpjevala je harmonozacije gradišćanskih pjesma: *Cvala jesi ...* od Z. Špoljara, *Na brižiću ...* i *Oj Jelena, Jelena* od Vukovića.“ Govorio je još i Rudolf Matz o glazbenim motivima koje su Haydn i Beethoven našli u narodnim pjesmama gradišćanskih Hrvata.

Uspjelom priredbom *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata* u Zagrebu postiglo je pun pogodak, takvih priredaba trebalo bi više i u Zagrebu i u provinciji, mnogi su si priželjkivali reprizu, barem oni koji nisu mogli ući u dvoranu Glazbenoga zavoda, a htjeli su, navodi se u *Obzoru*.

Suradnja *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* s Gradišćancima je nastavljena, vidi se to iz napisa u *Obzoru* (11. travnja 1933., 3). U njemu ćemo, pod naslovom: **Nastup gradišćanskih pjevača i kazališnih dobrovoljaca**, pročitati: „Hrvatsko pjevačko (jačkarno) društvo u Trajštofu (Burgenland), koje je već prije desetak dana najavilo svoj dolazak na gradišćansku proslavu u Zagreb dana 11. lipnja,⁴² javlja sada, da će nastupiti i prije podne na smotri Hrvatskoga pjevačkog saveza i popodne na reviji narodne nošnje, običaja i igara. Popodne će ovo društvo ispuniti glavni dio programa, i to time, što će u Zagrebačkom Zboru prikazati *hrvatski pir* u Poljani⁴³ (tj. u srednjem Gradišću oko Eisenstadta ili Željeznog) točno onako, kako oni piruju u tom nimškom *oceanu* već 400 godina. Uz to će pjevati čitav niz narodnih popijevaka bez nota i bez zborovodje, kako su prije četiri godine pjevala i ovdašnja neka seljačka pjevačka društva iz župe Matija Gubec. (?) Za taj nastup vlada silan interes ne samo u Zagrebu, nego i u pokrajini, naročito tamo gdje je još sačuvana autohtona hrvatska kultura. Radi toga će biti ovih dana odredjen posebni stručni odbor, koji će prosuditi, je li pojedina najavljena točka programa toliko autohtona i specifična naša, da organički spada u izvedbu gradišćanskih Hrvata.“

U vezi sa *Skladom* i Maticom hrvatskom, valja još spomenuti da je u Zapisniku sa sjednice MH dne 13. svibnja 1932., pod točkom 7. zabilježeno sljedeće: „G. Rudolf Herceg kao gost

⁴¹ Usp. Alojz Jembrih, *Doprinos zrinsko-frankopanskoga književnoga kruga hrvatskoj književnosti i leksikografiji 17. stoljeća*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa: *Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj*, Čakovec 2011., 109-124.

⁴² Nažalost, ta se proslava nije nikada održala u Zagrebu, vjerojatno zbog tadašnje teške ekonomske krize u Europi (29. X. 1929. „crni petak“ u SAD), a i *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata* je iz Beograda zabranjeno 13. svibnja 1933. (vidi ovdje).

⁴³ Riječ je o selima pod zajedničkim nazivom *Poljanci*, vidi: Neweklowsk, *nav. dj.*, 1978., 272, 246-347.

predlaže na osnovi dopisa Hrvatskoga pjevačkog saveza u Zagrebu s opsežnim obrazloženjem, da Matica Hrvatska sporazumno sa Zadrugom 'Sklad' raspiše natječaj za seriju kompozicija, koje bi se izvodile na proslavi 400-godišnjice seobe gradišćanskih Hrvata. Iza odulje rasprave, u kojoj sudjeluju svi prisutni odbornici (Kvaternik P., Ivan Tomašić, Ivo Reiter, dr. M. Tentor, dr. R. Horvat, dr. V. Vrkljan, Ivo Pupiće i kao gost Rudolf Herceg), zaključeno je, da se taj prijedlog otputi zajedničkom odboru Matice Hrvatske.“ Zapisnik III. sjednice gospodarskog odbora Matice Hrvatske održane dne 13. svibnja 1932. (predsjedao je Filip Lukas), pod točkom 5. bilježi: „Podpredsjednik gospodarskoga odbora g. dr. David Karlović izvješćuje o molbi Saveza hrv. pjevačkih društava u Zagrebu, da Matica Hrvatska sporazumno sa zadrugom 'Sklad' raspiše natječaj za seriju kompozicija, koje bi se izvodile na proslavi 400-godišnjice seobe Gradišćanskih Hrvata, i inače služile velikoj potrebi pojedinih hrvatskih pjevačkih društava, začlanjenih u Savezu. Iz provedene rasprave, zaključeno je da Matica u tu svrhu dade Din. 10.000. - ali da traži svog delegata u juryi (žiri).“

Natječaj je svakako bio raspisan, vidi se to po reakciji koja je spomenuta, u Zapisniku VIII. sjednice zajedničkoga odbora MH održane dne 21. srpnja 1932., pod točkom 10.: „Čita se prigovor jugoslavenskih muzičkih autora, koji prigovaraju Matičinu natječaju za najbolje kompozicije. Priloženi prijedlog odgovora, kako ga je sastavio g. Rudolf Herceg, prestilizirat će se i onda odgovoriti.“

Da je *Društvo* i dalje u 1932. bilo aktivno diljem Hrvatske, naveo je Ignac Horvat (1969.): „Da nam moralno i materijalno pomore u borbi za obdržanje naše narodnosti, osnovalo se je u Zagrebu *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata*. I *Društvo katolički kasino* u Zagrebu je posvetilo cijeli program svoje na 14. okt. 1932. održane sjednice nam Gradišćanskim Hrvatima. Pri toj svečanoj sjednici održanoj prilikom 400. obljetnice našega doseljenja, pjevao je pjevački zbor naše gradišćanske narodne jačke, a profesor Mate Ujević je držao predavanje o temi: *Kako su se održali i kako živu Gradišćanski Hrvati već 400 ljet daleko od svoje domovine?* - 9. nov. 1932. je u Dubrovniku u prepunoj dvorani društva *Bošković* održao dr. Zvonimir Bjelovučić vrlo poučno i detaljno predavanje o naseobini Hrvata u Gradišću.“⁴⁴

Posljednja akcija *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* u Zagrebu bila je ona o kojoj je, također, *Obzor* (13, svibnja 1933., 3) informativno obznanio sljedeće, pod naslovom: **Prvi darovi za gradišćanski muzej - izloženi**. Prisjetimo se. Matica hrvatska i *Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata* imalo je u planu osnutak etnografskoga muzeja u Gradišću u koji bi se smjestilo sve ono iz stare domovine gradišćanskih Hrvata kako bi se kod njih probudio smisao za očuvanje i razvijanje samostalne njihove kulture. Stoga je, s pravom, spomenuta vijest u *Obzoru* samo potvrda takve moguće realizacije. Tekst, naime, glasi: „Društvu prijatelja gradišćanskih Hrvata dolazi mnogo pitanja od društva i pojedinaca iz Zagreba i iz provincije, što da dadu i kako da opreme svoje darove za Hrvatski etnografski muzej u Gradišću. Tim povodom stupili su priredjivači u dogovor sa zagrebačkom Ženskom Udrugom i postigli, da je Ženska Udruga svoje darove odabrane sporazumno sa etnologom dr. Gavazzijem - izložila svakomu na uvid. Nekoji od tih predmeta imaju veliku muzealnu vrijednost, a ostaju dobrotom vlasnika trgovine *Ida* do 25. o. mj. izloženi u bivšem *Engleskom magazinu*, Praška ulica 10. Redovite informacije o svemu tome dobivaju se u Društvu prijatelja gradišćanskih Hrvata (Zrinjevac 10, I. kat [*danas je u toj zgradi veleposlanstvo Danske*]), a posebne upute o tom, koje su stvari zgodne kao darovi za gradišćanski muzej, daje svaki dan o podne dr. M. Gavazzi u Etnografskom muzeju, Zagreb, Mažuranićev trg 14.“

Treba posebno istaknuti da je navedeni napis u *Obzoru* bio i posljednji u kojemu se je pisalo o djelatnosti *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* u Zagrebu.“Premda su svi radnici oko društva prijatelja gradišćanskih Hrvata najsavjesnije nastojali, da ostanu u granicama odobrenih pravila, društvo nije moglo nastaviti svojim radom, i tako je došlo do prekida

⁴⁴ Ignac Horvat, u: *40 ljet Hrvatsko kulturno društvo ...*, 1969.,21-22.

društvenoga rada 13. svibnja 1933.⁴⁵ Stjepan Ivšić je također zapisao: „kako je u posljednje vrijeme bio i kod nas porastao interes za Gradišćance, bilo je u Zagrebu osnovano i 'Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata', ali ga je poslije vlast zabranila zbog imena.“⁴⁶

Kao što se iz ovdje izloženoga razabire, djelatnost i postojanje *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* u Zagrebu, naišli su, u tadašnjim hrvatskim javnim medijima, na posvemašnju podršku. Uspjesi koji su se redali, smetali su tadašnjoj politici u kraljevini SHS. Točnije, pod pritiskom velikosrpskoga režima, u Savskoj se banovini nije smjelo isticati hrvatsko ime, a još manje ukazivati na opravdanost samostalne individualne hrvatske autohtone kulture, pa prema tome i Hrvata izvan Hrvatske i u Hrvatskoj.⁴⁷ Beogradska je vlada 13. svibnja 1933. donijela odluku o zabrani postojanja i djelovanja *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata*. Tako su dobro koncipirani projekt i akcija hrvatskih kulturnih djelatnika, oko pomoći svome hrvatskome ogranku - Hrvatima u Gradišću, propali. Ostala su samo svjedočanstva o tome plemenitom činu (*Pravila Društva*), o uspjehu *Društva*, doduše kratkoga vijeka, ali ipak uspjehu.

U prigodi 80. rođendana *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata*, i u 170. obljetnici postojanja *Matice hrvatske*, bilo je opravdano i dostojno ovim prilogom obilježiti oba rođendana, prije svega, na spomen i sjećanje svih onih članova koji su doprinijeli uspjehu kako *Matice Hrvatske* tako i *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata*.

⁴⁵ Ujević, *nav. dj.*, 1936., 99.

⁴⁶ Cit. u: *Ljetopis JAZU*, knj. 50, Zagreb 1938., 100.

⁴⁷ Vrlo je indikativno razmišljanje Dragutina Domjanića u jednome pismu Slovincu Božidaru Borku (17. XI. 1929.): Dragi prijatelju! (...) Sada imate, Vi u Ljubljani bana. Bolje je, da je 9 banovina nego mnogo oblasti, barem jeftinije. Sve ovisi o tom, kako će se to razviti, odnosno smjeti razvijati. Ja se osobitom dobru ne nadam. Devet banova, devet Jugovića. Jesu li baš Jugoviće našli? (...) Sa Beogradom je teško, ne može se ni odgovora dobiti. U Zagrebu opet kojekakvi elementi, bivši članovi kluba (PEN) podkapaju i podgrizaju, gdje mogu. A ja imam svagdje osjećaj, da se hoće sve centralizirati u Beogradu. Čast, kad bi mi bili kulturno jedno i kad bi tamo bio centrom sve naše kulture, ali to nije, a politika je od kulture vrlo daleko. (...)“ Cit. u: Alojz Jembrih, *Hrvatsko-slovenske književno-jezične veze*, Čakovec 1991., 209-210. Isto tako, uputno je pročitati u časopisu *Marulić XXIII*, br. 6, Zagreb 1990., 787-791, kako je Dragutin Domjanić branio hrvatsku kulturu i Hrvatsku od nasrtaja iz Beograda 1926. godine, bio je to *Domjanićev pledoaje za hrvatsku kulturu*. Naime, u tekstu je priložen cjelovit napis u beogradskom časopisu *Srpski književni glasnik* što ga je objavio Ljubomir Stojanović pod naslovom: *Hrvatska „Ustrijanština“* iz kojega se vidi kako se je u Srbiji pripremao okvir za mržnju prema svemu što je hrvatsko. Domjanić odgovara uredniku toga časopisa Svetislavu Petroviću. Što se tiče centralističke vlade u Beogradu na čelu s Aleksandrom I. Karađorđevićem, treba reći da je to bila doista diktatura. Kraljev ministar prosvjete Božidar Maksimović, u suglasju s njim, izradio je akcijski program. „Bitne sastojnice toga kulturnoga i prosvjetnog programa novoga režima bile su: stvaranje stalnoga državnog programa, izjednačivanje pravopisa i terminologije, unifikacija prosvjetnog zakonodavstva (...) stavljanje narodne prosvjete u službu državne ideologije“ (Krišto, 2004., str. 180). Vidi još: Velimir Deželić, ml., *Kakvi smo bili?* Knj. 2, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, Zagreb 2011., str. 1138. [Ovdje je potrebno upozoriti na jedan ispravak. Naime u knjizi Jure Krišta, *nav. dj.*, 2004, str. 89, predočena je slika ispod koje piše: „Vladimir Deželić, ml. (1888. – 1967).“ treba: Velimir Deželić, ml. (1888. – 1976.); slična je pogreška načinjena i u knjizi *Kakvi smo bili?*, 2011., str. 1881, ispod slike piše: „Dr. Vladimir Deželić, sin“, a treba pisati Velimir Deželić, sin.]. Da stvar bude još gora, nakon zabrane *Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata* (13. V. 1933.), napad je od iste beogradske vlade doživjela i Matica Hrvatska, odnosno časopis *Hrvatska revija* i njezin urednik Blaž Jurišić zbog svojega objavljena članka u br. 8 *Revije*, koja je tada bila i zaplijenjena. Više o tome vidi: *Dnevnik Blaža Jurišića*, Zagreb 1994., str. 183-190.